

de Tweede Kamer: dat is het. Dat de redactie van dit aan de 'geschiedenis der Nederlanden' gewijde tijdschrift desondanks heeft besloten aandacht aan deze bundel te besteden, moet dus een andere dan een louter inhoudelijke reden hebben. Die reden schuilt wellicht in de bijzondere plaats die de auteur als historicus in en buiten de Nederlandse historische wereld inneemt. In het gilde immers, bekleedt Wesseling sinds lang een centrale positie. Maar daarnaast heeft hij zich de voorbije jaren ook opgeworpen als de man die de band met de buitenwacht onderhoudt. Zijn essayistische aanpak en gevatte formuleringen, zijn brede interesse, zijn extraverte en — hoeft het verzwegen? — altijd wat ijdele optreden hebben hem inderdaad tot een publieke persoonlijkheid gemaakt. De Leidse hoogleraar is een autoriteit, zowel binnen als buiten de academische muren.

De vergelijking met Geyl ligt voor de hand, niet met de Grootnederlander Geyl van vóór de oorlog uiteraard, maar met de Utrechtse hoogleraar die in de late jaren veertig en in de jaren vijftig dankzij zijn puntige essays een dominante positie in de Nederlandse intellectuele wereld en de P. C. Hooftprijs kreeg. De overeenkomsten tussen het Utrechtse *monstre sacré* en de Leidse historicus en ATFC-columnist zijn dan ook frappant. Beiden bundelen zonder gêne, beschikken over een lichte en heldere stijl, schuwen de polemieken niet, zoeken de actualiteit, wantrouwen hen die zichzelf 'progressief' noemen. Beiden tonen grote belangstelling voor het historische debat, hebben vertrouwen in de vooruitgang van de historische wetenschap maar temperen dat optimisme door het besef dat elke interpretatie van het verleden wezenlijk tijdsgebonden is, en houden vast aan het primaat van de politieke (en diplomatieke) geschiedenis. Beiden verkiezen het concretiserende geschiedverhaal boven veralgemenende sociaal-wetenschappelijke verklaringen. Bovenal laten beiden het volle pond op de oneindige complexiteit van het historisch proces vallen. *Oorlog lost nooit iets op* bevat daardoor zeer leesbare opstellen, maar ook studies zonder veel spankracht en met te veel effectbejag. Misschien is dat de prijs die voor een 'juste milieu'-geschiedschrijving dient te worden betaald.

J. Tollebeek

G. van Halsema Thzn., e. a., ed., *Geloven in Groningen. Capita selecta uit de geloofsgeschiedenis van een stad* (Kampen: Kok, 1990, 312 blz., f32,50, ISBN 90 242 5483 3).

Het 'Woord vooraf' van de voorzitter van de Vereniging voor Nederlandse kerkgeschiedenis, onder wier auspiciën deze bundel verscheen, spreekt van de presentatie van 'aspecten van kerk en geloof' en het redactionele 'Ter inleiding' van 'een veelheid van facetten van religieus leven'. Het lijkt zinvol om die inhoudsaanduidingen naast de titel te leggen, want het geloof en geloven daarin wordt in de achttien opgenomen bijdragen overwegend opgevat als gezindte, kerkgenootschap, geloofsgemeenschap. Het gaat in die bijdragen gewoonlijk over de organisaties, structuren en gebouwen, door en ten dienste van zulke geloofsgemeenschappen opgericht, veel meer dan om het door de leden daarvan beleefde geloof.

Geloven in Groningen opent met een oproep van F. R. J. Knetsch tot vernieuwd onderzoek van de religieus gemotiveerde armenzorg uit vroeger eeuwen. Het geeft een interesse aan, die ook andere bijdragen kenmerkt: de plaats van kerk en religieus geïnspireerd kerkelijk handelen in de samenleving van voorheen. Specifiek op de armenzorg gericht is nog de bijdrage van J. Vree ('P. Hofstede de Groot en de armenverzorging door vrouwen'), algemener is de thematiek aan de orde in het opstel van Jos M. M. Hermans over Groningen als cultureel en religieus centrum aan het eind van de middeleeuwen. Een viertal bijdragen richt zich op Groninger kerkgebouwen en aspecten van hun inrichting, voor en kort na de reformatie. Die kreeg in Groningen zoals

bekend haar formele beslag in 1594, maar kende er uiteraard toen reeds een hele voorgeschiedenis. Aan het kerkelijk leven in de zestiende eeuw zijn gewijd een bijdrage van Menno Smid over de 'Kirchliche Beziehungen zwischen Groningen und Ostfriesland im 16. Jahrhundert' en een van J. G. J. van Booma, die bronnen voor de ontstaansgeschiedenis van de hervormde gemeente in de jaren 1557-1579 aandraagt. Een belangrijk deel van het opstel van S. Zijlstra over de dopers in Groningen, 1530-1795, gaat uiteraard ook over de zestiende eeuw. Over de negentiende eeuw gaan, behalve het reeds genoemde opstel over Hofstede de Groot, het levensbeeld van Frouwe Venema, de echtgenote van de Afscheiden voorman Hendrik de Cock (geschreven door J. van Gelderen), de korte notitie van E. H. Cossee over de stichting van de remonstrantse gemeente in 1878 en een tweetal studies over de rooms-katholieken en hun kerken (E. O. van der Werff en F. A. van Liere), waarin trouwens ook de twintigste eeuw meegenomen wordt. De Vrijmaking van 1944 (door W. G. de Vries) en twintig jaar oecumene (door Gerben Hoogterp) zijn de overige voor die eeuw beschreven aspecten. Een tijd die uiteraard ook aan de orde komt in de schets van de geschiedenis van de Groningse joodse gemeente (W. J. van Bekkum en E. Schut) en de analyse van de Jubeljaarspredikatiën op de eeuwgetijden van 1594 (G. van Halsema Thzn.).

Deze weergave van de inhoud laat een ruime verscheidenheid zien. Die is er ook in omvang, variërend van zes tot achtentwintig bladzijden. Zo'n variatie zegt weinig over belang en kwaliteit van de betreffende bijdragen, maar geeft wel aan dat deze in opzet en breedte nogal uiteenlopen. Van een generale thematiek of aanpak is in deze bundel dan ook geen sprake. Van bewuste selectie der onderwerpen lijkt geen sprake geweest te zijn. Of er opmerkelijke breuken dan wel continuïteiten in de Groningse godsdienstigheid zijn aan te wijzen, blijft verborgen, zo goed als het lot der rooms-katholieken tussen 1594 en de negentiende eeuw, de geschiedenis der doopsgezinden na 1795, die der hervormden na 1594 en der gereformeerden na 1887. Voor zulke zaken en de geschiedenis van de Groningse gelovigheid als actie (waarom vonden de Groningers wel en de afgescheidenen niet veel weerklank onder de stadjes, doleantie en vrijmaking daarentegen juist weer wel?) moet men elders terecht. Dit *Geloven in Groningen* geeft gewoon achttien diverse, voor elk-wat-wils en gemiddeld aardige opstellen over evenzoveel stukjes plaatselijke geschiedenis.

G. J. Schutte

Clusterbespreking over Suriname:

A. van Stipriaan, *Surinaams contrast. Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie 1750-1863* (Dissertatie VU Amsterdam 1991; Caribbean series XIII; Leiden: Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde, 1993, xiii + 494 blz., f60,-, ISBN 90 6718 052 1, ISSN 0921 9781); W. Heilbron, *Colonial transformations and the decomposition of Dutch plantation slavery in Surinam* (Caribbean culture studies III; Amsterdam: Amsterdam centre for Caribbean studies, 1992, 133 blz., f 18,-, ISBN 90 70313227); J. Toes, *Wanklanken rond een wingewest. In de nadagen van de Surinaamse slavernij* (Dissertatie VU Amsterdam 1992; Hoorn: Drukkerij Noordholland, 1992, x + 314 blz., f42,50, ISBN 90 9005508 8); F. H. R. Oedayrajsingh Varma, *De slavernij van Hindustanen in Suriname. Een kultureel-antropologische en sociaal-geografische benadering van onze verzwegen historie* (Paramaribo, 1993. Het boek is verkrijgbaar bij de auteur door overmaking van f35,-, (incl. porto) op postrekening 4886392 tnv de auteur, postbus 70225, 1007 KE Amsterdam, tgv uitgeverij PDJ 69 te Suriname).

In vergelijking met andere Caraïbische slavernijssystemen heeft de Surinaamse slavernij altijd een bijzonder slechte naam gehad. Die slechte naam gaat terug op het reisverslag van de Britse